

Κ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΣ (1/7/1899 – 8/10/1987)

Ἡ «Ἑλληνική Φιλοσοφική Ἐταιρεία» πενθεῖ μαζί μέ τό πανελλήνιο τόν ἔξοχο ἄνδρα, πού κοντά σέ τόσα ἄλλα ὑψηλά κατορθώματα τοῦ μακροῦ καί μεστοῦ βίου του ὑπηρετήσε μέ πάθος καί συνέπεια καί τή Φιλοσοφία καί ἐτίμησε ὅσο λίγοι ὄχι μόνο τόν τίτλο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ δασκάλου ἀλλά καί τό ἀξίωμα τοῦ ταγοῦ ἀπό θέσεις μικρῆς ἀλλά ὑψηλῆς ἐμβέλειας καί ἀπό θέσεις ἐθνικῆς καί παγκόσμιας ἀκτινοβολίας. Ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὑπῆρξε πραγματικά καί ὁ πρῶτος Πρόεδρος τῆς «Ἑλληνικῆς Φιλοσοφικῆς Ἐταιρείας», σέ ἐποχή μάλιστα πολύ δύσκολη (1972-74), ὅταν ἡ σοφία καί ἡ σύνεση, μαζί μέ τό ἀδιάλλακτο ἦθος καί τό μεγάλο κύρος του, ἦταν αὐτά πού κατεξοχήν χρειαζόταν ἡ νεοσύστατη ἐπιστημονική Ἐταιρεία. Πρόκειται γιά μιά προσφορά πού λίγοι γνωρίζουν καί πρέπει νά πάρει κι αὐτή τή σωστή θέση της σέ ὅσα συνιστοῦν τήν μοναδική προσωπικότητά του. Τό 1974 ὁ ἀείμνηστος Πρόεδρος παρέδωσε τή σκυτάλη τῆς προεδρίας τῆς Ε.Φ.Ε. στόν παλαιό ἐπιστήθιο φίλο καί συμμαχητή του στόν τραχύ ἀλλά ὡραίο ἀγῶνα τῆς «ἐν φιλοσοφίᾳ ζωῆς καί δράσης», τόν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο. Ἀναδέχθηκε ὁμως πάλι τό 1982 σέ μιά ἀντίστροφη πράξη ὀδηγητικῆς θητείας τή διαδοχή ἐκείνου (μετά τή σύντομη δυστυχῶς θητεία τοῦ Εὐάγγελου Παπανούτσου) στήν προεδρία τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πού εἶχαν μαζί ἰδρύσει τό 1966 (1970). Καμιά ἀπό τίς ὑπεύθυνες αὐτές θέσεις μεγάλης προσφορᾶς, ὅπως καί ὅσες ἄλλες (Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τό 1966, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς γιά τή σύνταξη τοῦ νέου Συντάγματος τό 1974, καί βέβαια Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας τό 1975), δέν ἐπεδίωξε ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος. Συνάδελφοι, συνεργάτες καί φίλοι χρειάσθηκε νά τοῦ ζητήσουν ἐπίμονα νά τεθεῖ ἐπικεφαλῆς ἔργων καί θεσμῶν, πού σέ ὥρες κρίσιμες πάντα εἶχαν ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπό τίς ὑπηρεσίες του. Καί ὅλοι γνωρίζουν καλά τί ἀπέδωσε σέ ὅλες τίς περιπτώσεις αὐτές ἡ στράτευση του σέ ἀξιώματα, πού ἐτίμησε στό ἔπακρον καί γιά τά ὁποῖα τό ἔργο του θά τιμᾶται ὅσο θά ὑπάρχει ἐλληνική μνήμη.

Ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος εὐτύχησε νά ἀφήσει ἕνα ἀπέραντο συγγραφικό ἔργο μοναδικῆς ποιότητας, μαθητές μέ τή στενή καί τήν εὐρύτερη ἔννοια καί ἕνα πλῆθος συνοδοιπόρων, συνεργατῶν, θαυμαστῶν καί ὁπαδῶν, μέ τήν εὐγενέστερη γιά τό τελευταῖο σημασία τοῦ ὄρου. Τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου του ἡ παρουσία θά εἶναι εὐτυχῶς διαρκῆς μπροστά μας ὡς μεγάλη πάντα πηγή γνώσης καί ἔμπνευσης. Χθές ἀκόμα, λίγο μετά τό θάνατό του, κυκλοφόρησε *Ὁ σύγχρονος κόσμος*, μιά συλλογή κλασικῶν δοκιμίων του γιά τήν ἐλευθερία, τή δημοκρατία, τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τήν ἀποστολή τοῦ τύπου, καί κυρίως τό περιεχόμενο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού εἶχε ὁ ἴδιος συγκεντρώσει καί τήν παρουσίασή τους σέ βιβλίο μέ ἀνυπομονησία προσδοκοῦσε, καί λίγο νωρίτερα μᾶς εἶχε δώσει τούς πυκνοὺς στοχασμούς τῆς κατασταλαγμένης σοφίας καί πείρας του στή Συλλογή *Ἡ ζωή σέ ἀπόσταση* (1985).

Ἡ καταγραφή τοῦ κύριου ὄγκου τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τοῦ φιλολογικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καί τοῦ ἄλλου πλούσιου ἔργου του εἶναι συγκεντρωμένη, ὄχι χωρίς δυσκολίες γιά τήν ἐπίτευξη τῆς μέγιστης δυνατῆς πληρότητας, στό τέλος τοῦ ὀγκώδους τιμητικοῦ τόμου *Ἀφιέρωμα στόν Κωνσταντῖνο Τσάτσο*, πού τοῦ ἀφιέρω-

σαν τό 1980 έκλεκτοί συνάδελφοι καί μαθητές από τόν έλληνικό καί τόν διεθνή έπιστημονικό χώρο (σελ. 815 - 824 : 34 ώς τότε τίτλοι βιβλίων, 125 άρθρων καί όμιλιών καί άλλα δημοσιεύματα). Στούς τίτλους αυτούς πρέπει νά προστεθοῦν πολλές άκόμα από τότε σελίδες δημοσιευμάτων μέ ούσιαστική προσφορά στή φιλοσοφία, στήν πορεία τοῦ έθνους, καί ιδιαίτερα τής παιδείας του, καθώς καί γιά τά μικρά καί μεγάλα προσωπικά καί συλλογικά προβλήματα, πού τόν άπασχολούσαν επίμονα ώς τό τέλος τής μεστής ζωής του. "Ας ξεχωρίσουμε από τά κύκνεια δημοσιεύματά του τήν σημαντική συμβολή στόν Τιμητικό τόμο γιά τόν Γερμανό φιλόσοφο τοῦ Δικαίου Karl Larenz: *Zum Verhältnis von Gerechtigkeit und positivem Recht* (Μόναχο 1983) καί τά πολυσήμαντα δοκίμια μέ τόν τίτλο *Παιδεία καί Γλώσσα* (1986). Λαμπρή πηγή γιά τήν προσέγγιση τοῦ έργου του καί τής σκέψης του (μέ 17 πρωτότυπες συμβολές καί άλλα παλιότερα κείμενα) είναι ό επιβλητικός τόμος στή Σειρά τών Τετραδίων «Ευθύνης» *Έκφραση τιμής στόν Κωνσταντίνο Τσάτσο γιά τήν προσφορά του στό έθνος καί τόν πολιτισμό* (1982, 235 σελ.).

Άλλά γιά τόν μακρό βίο, τήν πολυσχιδή δράση καί τό έκτενέστατο συγγραφικό έργο τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου δέν είναι οὔτε κατά προσέγγιση έπαρκής ό χώρος τής πρώτης, καί μάλιστα «έπί τοῦ πιεστηρίου», όφειλόμενης τιμής στή μνήμη του στό έπίσημο όργανο τής «Έλληνικῆς Φιλοσοφικῆς Έταιρείας». Γιά τόν μεγάλο άνδρα δημοσιεύθηκαν άλλωστε στό πρώτο κιόλας δίμηνο από τήν έκδημία του πολλά περιεκτικά κείμενα μέ πλήθος στοιχείων καί έκτιμήσεων καί μέ τήν πρόσθετη άξία τής προσωπικῆς μαρτυρίας. "Ας μνημονευθοῦν ιδιαίτερα τό κείμενο τοῦ Κ. Δεσποτόπουλου, *Η παιδευτική δράση τοῦ Κωνστ. Τσάτσου* («Καθημερινή» 16/10/1987), τό *Αφιέρωμα στόν Κωνσταντίνο Τσάτσο* τής «Νέας Έστίας» (1/11/1987) μέ περισσότερα από 20 κείμενα κορυφαίων έκπροσώπων τής πνευματικῆς ζωής τοῦ τόπου, καί τά έξαίρετα σέ ποιότητα καί προσωπική συγκίνηση (τριάντα καί πλέον) *Χαράγματα γιά τόν Κωνσταντίνο Τσάτσο* στά τεύχη Νοεμβρίου καί Δεκεμβρίου 1987 τής «Ευθύνης», τοῦ περιοδικοῦ πού έχει δημοσιεύσει τόσα σπουδαία κείμενα του από τά πρώτα κιόλας τεύχη της. Η «Έλληνική Φιλοσοφική Έταιρεία» θά τιμήσει σέ εϋθετο χρόνο δημόσια τή μνήμη τοῦ πρώτου Προέδρου της μέ έκδήλωση, στήν όποία αρμόδια μέλη της θά προσεγγίσουν τό φιλοσοφικό έργο του στίς κυριότερες μορφές του.

ΔΡ ΛΙΝΟΣ Γ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ